

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РИБОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Перш за все, при розгляді проблеми ефективності виробництва в рибопродуктовому комплексі необхідно зупинитися на дефініції «ефект». Кожна виробнича система з урахуванням її місця в суспільному розподілі праці вносить свій вклад в загальні результати виробничої діяльності або має свій, властивий лише їй, ефект. Для рибопродуктового комплексу ефект виробництва виражається у відповідній масі споживчих вартостей – риби-сирцю, рибопродукції і товарної риби. Таким чином, в натуральній формі ефект або результат виробництва в рибогосподарській галузі відповідає кінцевому продукту його виробничої діяльності.

Дещо складніше ідуть справи з визначенням результату або ефекту, представленого у вартісній формі. Відносно пов'язаних з живою природою галузей існує дві точки зору. Одні вчені в якості ефекту рибогосподарського виробництва пропонують рахувати чистий дохід. Інша група спеціалістів в якості ефекту пропонує рахувати валовий дохід. На цій же позиції стоїть ряд практиків рибовиробництва.

Наше бачення полягає в тому, що валовий дохід найбільш доцільно вважати ефектом або результатом виробничої діяльності для підприємств рибогосподарської галузі. Валовий дохід є чистою продукцією рибопродуктового виробництва, включає в себе чистий дохід і фонд оплати праці, і до нього можна в повній мірі віднести визначення «соціально - економічний ефект».

Від визначення «ефект» необхідно перейти до визначення «ефективність виробництва». Ефективність, як економічна категорія, будь-якого матеріального виробництва відображає результативність прийнятої моделі господарювання, її дієвість, дохідність, прибутковість.

Найбільш загальним підходом до визначення сутності економічної ефективності є її характеристика як відношення корисного результату (ефекту) до затрат, понесених на його отримання. Стосовно рибогосподарського комплексу України, проблема ефективності надзвичайно актуальна, враховуючи сучасний стан її економіки, зв'язок з іншими галузями, насамперед, харчовою, соціальне значення останньої і її вплив на продовольчу безпеку населення держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури, присвяченої визначенню сутності економічної ефективності, показує, що в ринкових умовах можна виділити наступні види економічної ефективності стосовно до нашої теми дослідження: макроекономічну ефективність рибопродуктового комплексу країни, ефективність регіональних рибооб'єднань, ефективність окремих складових (підгалузей) рибогосподарської індустрії. А.І. Пасхавер розрізняє соціальну і економічну ефективності, які пов'язані між собою: соціальний результат являє собою мету, а економічний результат – засіб для досягнення цієї мети, який виступає завжди у формі доходу. Ефективність класифікується також за іншими ознаками. Так, наприклад, автори Г.Н. Шадурська і В.Я. Хрінач виділяють ефективність: з позиції розглянутого рівня: глобальна (ефективність виробництва на макрорівні); локальна; за ступенем охоплення результату суспільного виробництва і витрат суспільної праці: загальна (співвідношення даних компонентів ефективності, визначених у повному обсязі, складі); часткова (співвідношення тільки окремих елементів, що входять як складові частини в компоненти результату суспільного виробництва і витрат суспільної праці). У наукових джерелах часто зустрічається поняття технологічної ефективності, де вона визначається як «показник здатності виробника виготовляти максимальний обсяг продукції прийнятної якості з мінімальними витратами факторів виробництва» (рис. 1).

Економічна ефективність функціонування рибопродуктового комплексу

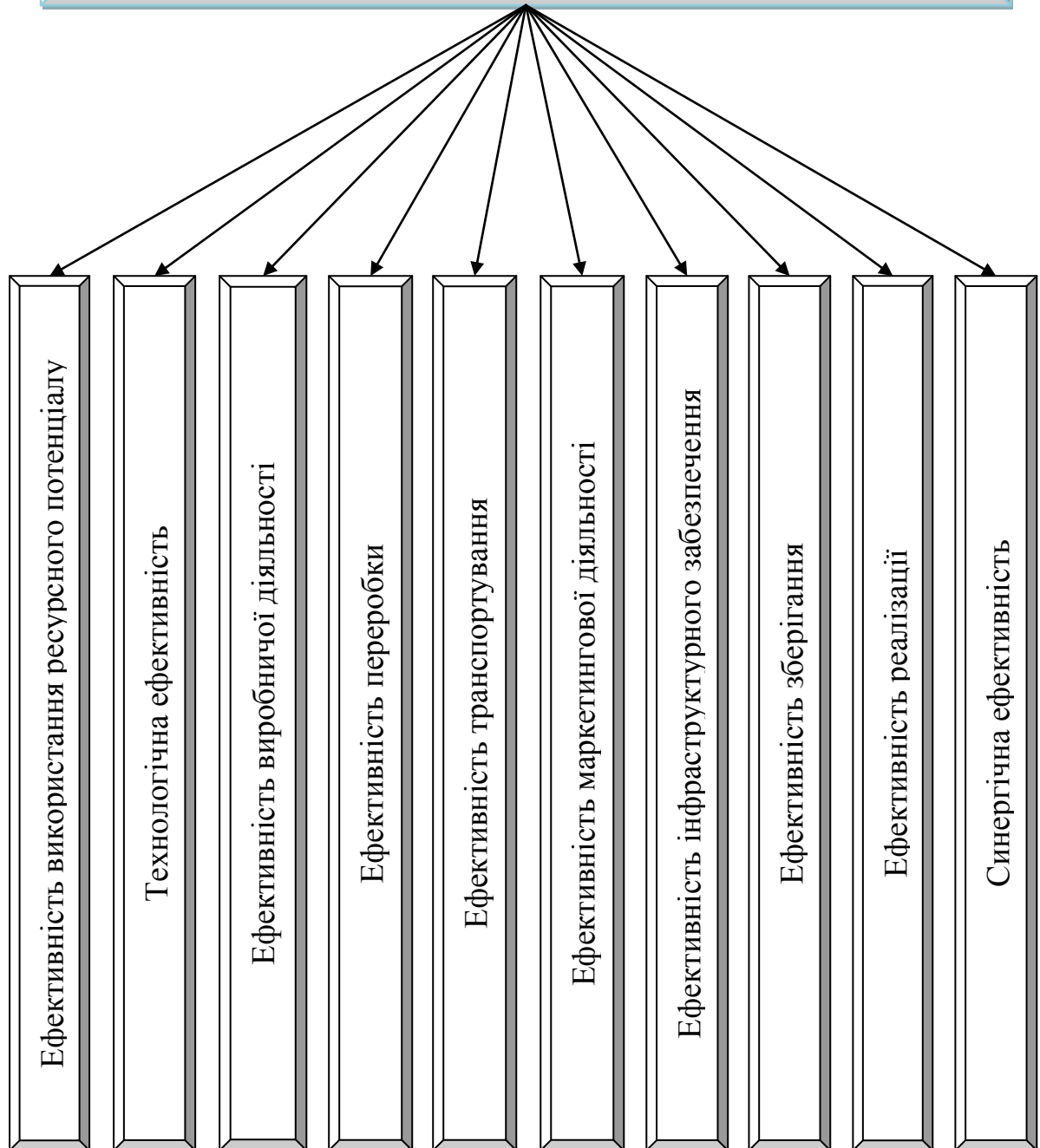

Рис. 1. Принципи класифікації економічної ефективності функціонування рибопродуктового комплексу

Особливої уваги заслуговує мультиплікаційна ефективність, виділена болгарським фахівцем Н. Стефановою. Суть її полягає в тому, що ефективність має не разовий, а наростаючий (мультиплікаційний) характер: одне нововведення викликає через складність суспільних відносин та економічних зв'язків резонанс в інших сферах. Мультиплікаційний ефект має різні форми прояву: ефект дифузії, ефект резонансу, ефект стартового вибуху і т.д.

Завдання дослідження полягає у поглибленні теоретичних положень категорії «економічна ефективність» та удосконаленні методичних підходів до її визначення стосовно галузі рибного господарства.

Виклад основного матеріалу. У країнах з розвинутою ринковою економікою для виділення результативності господарювання використовують термін «продуктивність системи виробництва», під якою розуміють ефективне використання ресурсів. Таким чином, ефективність виробництва і продуктивність системи – це, по суті, терміни-синоніми, проте загальна продуктивність системи – поняття ширше.

Ряд дослідників пропонують включати у виробничу функцію, як фактор виробництва, підприємницький талант. Тому підприємницький талант – якість, притаманна лише людині, є головною умовою ефективного використання інших факторів виробництва. В умовах ринкової конкуренції, роль факторів ефективності і конкурентоспроможності рибогосподарського виробництва істотно зростає і, на нашу думку, потребує класифікації, виходячи із напрямів впливу на ці категорії сталого розвитку галузі [5].

Деякі дослідники пропонують у якості факторів виробництва додатково вважати фінансові та інформаційні ресурси. На думку А. Маршалла, існують тільки два фактори виробництва: природа і людина. Капітал і організація є результатом роботи людини, здійснюваної за допомогою природи і керованої його здатністю передбачати майбутнє і готовністю подбати про збереження створеного товару.

Багато економістів до особливих видів ресурсів, що сприяє об'єднанню в єдину систему розрізнених виробничих факторів і підвищує ефективність їх застосування, відносять також такі економічні категорії, як організація виробництва і робочого часу [4].

Однак ці фактори при всьому їх значенні слід все ж вважати допоміжними, які беруть участь у створенні продукції побічно, через ефективність використання водних ресурсів, живої і матеріалізованої праці. Тому в якості виробничої функції рибогосподарського виробництва правильним буде визнання класичної тріади рибопродуктивності, праці та виробничих фондів.

Таким чином, виробнича функція, що формує умови взаємозамінності факторів виробництва, дозволяє не лише виявляти можливий діапазон цієї взаємозамінності, але й вирішувати конкретні виробничі завдання, а саме:

1. Максимізувати технологічну ефективність виробництва, що характеризує максимально можливий обсяг одержання рибопродукції в процесі використання наявного обсягу факторів виробництва;
2. Максимізувати економічну ефективність рибовиробництва, що характеризує мінімальний обсяг сукупних витрат факторів виробництва, які забезпечують випуск заданого обсягу рибопродукції;
3. Прогнозувати темпи економічного розвитку рибопродуктивного комплексу, забезпечуваного оптимальними пропорціями окремих факторів виробництва.

В.Г. Андрійчук виділяє дві категорії: «виробничий потенціал» і «економічний потенціал», до складу останнього входять і грошові ресурси. Ці дві категорії, як підкреслює автор, не замінюють один одного, але взаємодіють. Разом з тим, кожен з потенціалів має самостійне значення: «економічний потенціал» визначається як сукупність органічних, взаємопов'язаних виробничих ресурсів, які беруть участь на всіх стадіях їх кругообігу, а «виробничий потенціал» характеризується як сукупність органічно взаємопов'язаних ресурсів рибогосподарського виробництва, які дозволяють досягти при відповідних умовах об'єктивно обумовленого рівня ведення господарства.

На нашу думку, поняття економічний потенціал слід сприймати у більш широкому трактуванні. Як економічна категорія, економічний потенціал означає відтворення економічних відносин у процесі виробництва, а також максимальне використання його можливостей і ресурсів (виробничих, трудових, матеріально сировинних, інформаційних, інтелектуальних, тощо), що зумовлює підвищення задоволення потреб суспільства. Крім того, економічний потенціал забезпечує економічну безпеку держави і визначає його

економічну могутність, конкурентоспроможність, і є чинником, який характеризує кількісне значення накопичених і відтворюваних ресурсів.

В інтерпретації А.Е. Юзефовича, ресурсозабезпеченість галузей відображає кількісне значення наявності ресурсів, а ресурсний потенціал розкриває можливості їх використання. Автор дає таке визначення: «Ресурсний потенціал суб'єктів господарювання, регіонів і країни визначається кількістю, якістю і збалансованістю природних, біологічних, матеріальних і трудові ресурсів, у процесі взаємодії яких реалізується їх інтегральна продуктивність, тобто здатність виробляти відповідні обсяги та види продукції». Отже, поняття ресурсний потенціал стосується всіх галузей, а слово рибпромисловий характеризує цю приналежність, фіксуючи наявність ресурсів, їх інтегральну здатність до виробництва продукції. Прихильники організаційних чинників при визначенні потенціалу господарств і регіонів пропонують використовувати багатофакторні показники – коефіцієнти спеціалізації, структуру валової або товарної продукції тощо.

На нашу думку, поняття «виробничий потенціал» найбільш відповідає сутності рибпромислового потенціалу, оскільки дана категорія відображає продуктивні сили і не фактичні результати виробництва, а їх потенційні можливості у досягненні цих результатів при раціональному використанні факторів виробництва.

До них відносять: природні ресурси (водні та рибні ресурси), скорочено – рибні; трудові ресурси (люди з їх здатністю виробляти товари і послуги), скорочено – праця; капітал (у формі грошей, грошового капіталу, або засобів виробництва, тобто реального капіталу); підприємницькі здібності людей до організації виробництва товарів і послуг, скорочено – підприємницька здатність (підприємливість) ; науково-технічний прогрес, скорочено – наука.

Потрібно відзначити, що виробнича функція – це технологічна функція, вона встановлює залежність в натуральному вираженні. Для оцінки економічної ефективності потрібно досліджувати як натуральні, так і вартісні показники.

Залежність між витратами і отриманою в господарствах продукцією вимірюють, перш за все, спочатку в натуральних показниках. Похідними від залежностей між витратами та обсягом продукції є залежності між собою витрат, необхідних для отримання даного обсягу продукції, і видів продукції, які можна отримати за даних витрат.

Натуральні показники відображають лише одну сторону досягнутої ефективності. Для виявлення економічного ефекту необхідно вираз продукції і витрат у вартісній формі. На цій основі можливий подальший аналіз зміни фізичного обсягу виробництва, а також визначення економічної ефективності. Економічна теорія розглядає два рівня розвитку ефективного виробництва, з позиції ринкової економіки важливо знати ефективність вкладення ресурсів, а не поточних витрат, тому надійнішою може бути комплексна оцінка ефективності.

З цією метою можлива побудова інтегральних показників. При цьому дієвість відповідних заходів співвідносять із загальними результатами і оцінюють сукупний ефект. Під економічністю виробництва ми розуміємо досягнення максимуму ефекту при даному обсязі капіталу або заданого ефекту при мінімальній витраті капіталу. Аналіз продуктивності фізичного капіталу, як справедливо зазначає ряд авторів, по суті, є вивченням формування ресурсного потенціалу виробництва та ступеня ефективності його фактичного використання.

Науковий пошук критерію економічної ефективності рибпродуктового виробництва приводить нас до розуміння того, що відношення прибутку до вартісної оцінки ресурсів, котрі залучаються для виробництва, може дійсно виражати сутність ефективності і служити таким показником [1].

Спираючись на розглянуті точки зору при оцінці економічної ефективності розвитку економіки рибпродуктової галузі, слід визначити сукупність факторів, які визначають її розвиток. Це в масштабах всього рибпродуктового комплексу фактори виробництва: Х1

(ОЗ) – основні засоби; X2 (ОБЗ) оборотні кошти; X3 (ЛК) – людський капітал; X4 (ГОР) – грошова оцінка рибних ресурсів.

Крім факторів виробництва на розвиток економіки впливають: X5 (ДКР) – довгострокові кредити; X6 (ККР) – короткострокові кредити; X7 (Фб) – фінансування з державного бюджету. В якості критерію економічної ефективності економіки рибного господарства нами прийняті два критерії – приросту валової доданої вартості (ВДВ) і приросту прибутку (до оподаткування). Тому можлива побудова рівняння множинної кореляції:

$$Y = aX1 + bX2 + cX3 + dX4 + fX5 + gX6 + hX7 + C \quad (1.1)$$

Така модель дозволить виділити вплив кожного з факторів на зростання валової доданої вартості (або прибутку) за певний проміжок часу, але не розкриє сукупного впливу, який може бути визначено тільки за формулою 1.2 або 1.3.

$$\varepsilon = \frac{\text{ПВДС}}{D\{OC + OBC + ЧК + ДОЗ + Дкр + Ккр + Фб\}} \quad (1.2)$$

$$\varepsilon = \frac{\text{ДПР}}{D\{OC + OBC + ЧК + ДОЗ + Дкр + Ккр + Фб\}} \quad (1.3)$$

Приріст валової доданої вартості (прибутку), обумовлений приростом факторів виробництва, безумовно дуже важливий показник, що відображає економічну ефективність економіки рибогосподарської галузі, але все ж цей показник не відповідає на питання про ефективність зростання економіки галузі, на що дає відповідь приріст прибутку (до оподаткування).

Наша точка зору полягає в тому, що стосовно рибогосподарського комплексу необхідно виходити із наявності двох форм ефективності: соціально-економічної і економічної, які базуються на соціально-економічному ефекті рибовиробництва – валовому доході.

Найвищий рівень ефективності – соціально-економічна ефективність. Критерієм соціально-економічної ефективності може бути, очевидно, максимізація результатів економічного і соціального розвитку рибогосподарських структур на базі раціонального використання виробничих і невиробничих ресурсів для найбільш повного задоволення потреб працівників галузевих підприємств. В методологічному плані дослідження цієї категорії ми представляємо наступним чином.

Критерієм економічної ефективності є максимізація валового доходу за рахунок збільшення випуску рибних товарів і вилову риби або зниження витрат на виробництво. Від визначення форм ефективності і критеріїв слід перейти до визначення показників ефективності [2].

На наш погляд, формулювання показників ефективності функціонування рибопродуктивної галузі слід уточнити і удосконалити. Очевидно, слід вести розмову про показники, які характеризують рівень соціально-економічного розвитку в тому чи іншому виробничому формуванні рибогосподарської галузі, і за якими можна було б оцінювати рівень ефективності. Динаміка цих показників може бути індикатором ефективності виробництва, а отже і соціально-економічною оцінкою рибогосподарської галузі.

Рахуємо за необхідне мати окремі показники економічного і соціального розвитку, за динамікою яких можна говорити про рівень соціально-економічної ефективності рибопродуктивного комплексу. Почнемо з показників економічного розвитку. Постає питання про поєднання натуральних і вартісних показників. Тут необхідно виходити із суспільної практики. В умовах ринку і товарно-грошових відносин не може бути мови про визначення вартісних показників ефективності виробництва. Разом з тим, вартісна оцінка виробничих результатів має той недолік, який пов'язаний з недосконалістю існуючої системи ціноутворення. По мірі розвитку ринкових відносин цей недолік поступово буде ліквідовано поки що нарівні з вартісними показниками рибогосподарської діяльності, які в

достатній мірі відображають ефективність виробництва рибопродукції в конкретній соціально-економічній системі.

Вірогідно, найбільш повно ефективність виробництва відображається в показнику продуктивності праці, визначеного через ефект виробництва в натуральних одиницях. Справа в тому, що всі зміни в техніці, технології виробництва, організації праці, виробництва і управління повинні знайти свій концентрований вираз в динаміці цього показника. Цим вимогам в деякій мірі відповідає діючий в риболовецькій системі показник продуктивності праці – середній вилов на одного працівника-рибалку. Недоліком цього показника є те, що не враховується вся кінцева продукція (в натуральному виразі) підприємства і вся витрачена жива праця.

Що стосується вартісних показників економічного розвитку, за якими можна визначити рівень ефективності рибогосподарського виробництва, то при їх виборі виникає питання: використовувати систему чи один інтегральний показник?

Ознайомлення з працями вчених-економістів, котрі досліджували дану проблему, дало можливість зробити висновок про існування двох точок зору з цього питання. Одні виступають за єдиний, узагальнюючий показник, інші – за систему показників. З'явилася і третя точка зору, яка передбачає поряд із системою показників наявність єдиного, інтегрального показника економічної ефективності. Цей підхід в останній час став переважаючим [3].

На нашу думку, більш правильною є позиція, яка передбачає поєднання узагальнюючого і часткових (індивідуальних) показників. Конкретна комбінація показників залежить від масштабів виробничої системи.

Висновки. Запропонований підхід дає змогу не тільки визначити результати економічної діяльності рибогосподарських підприємств, але й виявити наявність додаткових резервів підвищення ефективності виробництва в галузі. Це можуть бути внутрішні резерви, пов'язані з удосконаленням бізнес-планування, ціноутворенням, стимулюванням в рибогосподарській діяльності, так і зовнішні важелі впливу – перш за все, збільшення вартості основних фондів, особливо що стосується суден, берегового устаткування, знарядь лову, переробної техніки тощо.

Анотація

В статті розглянуто сучасні теоретико-методичні погляди на визначення сутності та практичного застосування категорії «економічна ефективність» в рибогосподарській діяльності.

Ключові слова: ефект, економічна ефективність, ресурси, рибна галузь.

Аннотация

В статье рассмотрены современные теоретико-методические взгляды на определение сути и практического применения категории «экономическая эффективность» в рыбохозяйственной деятельности.

Ключевые слова: эффект, экономическая эффективность, ресурсы, рыбная отрасль.

Summary

The article examines the modern theoretical and methodological perspectives on the definition of the nature and practical application of a category of "economic efficiency" in fisheries management.

Key words: effect, cost-effectiveness, resources, the fishing industry.

Список використаної літератури:

1. Гордон Л.М. Экономика, организация и планирование рыбоводства / Л.М. Гордон. – М.: Пищевая промышленность, 1980. – 286с.

2. Гринжевский Н.В. Экономическая эффективность и пути её повышения / Н.В. Гринжевский // Рыбоводство и рыболовство. – 1982. - №10. – с. 2-3.
3. Кокорев Ю.И. Необходимость системного подхода и проблема эффективного использования ресурсного потенциала отрасли / Ю.И. Кокорев // Материалы конференции «Повышение эффективности использования водных биоресурсов». – М.: ВНИРО, 2006. – с. 9-12.
4. Новиков Ю.И. Государственные механизмы регулирования экономики Украины / Ю.И. Новиков. – Симферополь, 2009. – 331 с.
5. Рижова К.І. Природно-економічні умови та особливості розвитку рибництва у внутрішніх водоймах / К.І. Рижова, М.А. Хвесик // Продуктивні сили і регіональна економіка. – К.: РВПС України НАН України, 2002, Ч. 2. – с. 18-26.